

LA BIBLIOTECA DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA
I EL BREVIARI BENEDICTÍ
(MONTSERRAT: ROSENBACH, 1519) NORTON 438*

per JORDI TORRA I MIRÓ

El treball metòdic i consciencios de Frederick John Norton sobre la impremta a la península Ibèrica durant els vint primers anys del segle XVI, és un mirall i un estímul per a qui es troba en contacte constant amb fons antics bibliotecaris.

Per això és un honor poder prendre part en aquest col·loqui dedicat a la memòria d'aquest insigne bibliògraf.

Mr. Norton era conscient que el seu treball es desenvolupava en un terreny en el qual quasi mai no es fa una tasca definitiva. Ho manifesten clarament el gran nombre d'edicions de l'existència de les quals no podem dubtar, però que ens han arribat únicament a través d'una notícia molt sovint breu o per mitjà d'un únic o d'uns pocs exemplars, sovint en col·leccions privades o en petites biblioteques.¹ Amb tot, l'experiència ens ensenya que les grans biblioteques també ens poden donar sorpreses en aquest sentit, i fins i tot se'n poden esperar d'aquelles que Mr. Norton havia visitat i investigat personalment.

La Biblioteca de la Universitat de Barcelona és una mostra del que acabem d'esmentar. Norton l'havia visitada diverses vegades i en coneixia els fons i els catàlegs i, no obstant això, darrerament hi ha aparegut algun nou testimoni de la impremta de casa nostra durant el segle XVI i un de concret, el que presentem més endavant, dels seus primers vint anys.

La història de la formació i del desenvolupament d'aquesta biblioteca ens ajudarà a comprendre com és que això encara és possible.

El nucli fundacional de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona és una mica anterior a la restauració de la mateixa Universitat. Fou creada per una RO de 1835, que formava biblioteques públiques provincials

* Aquest treball fou llegit en el Primer Coloquio Internacional del Libro antiguo Español (Madrid, 18-20.XII.1986)

1. NORTON, F. J. *Printing in Spain 1501-1520*. Cambridge, 1966, p. 125.

amb les dels fons de desamortització dels convents suprimits. Abans de la Llei de desamortització, l'Ajuntament de Barcelona s'havia apressat a salvar el possible dels convents de la ciutat: elements arquitectònics, llibres i documents.² Els llibres es reuniren primerament al convent dels caputxins de Santa Mònica, que es trobava on ara hi ha la plaça Reial. El 1836 foren traslladats al monestir de Sant Joan de Jerusalem del carrer de la Riera de Sant Joan, desapareguts —monestir i carrer— a conseqüència de l'anomenada «Reforma interior» del barri antic, que donà lloc a la Via Laietana actual. L'església del convent esmentat es trobava on hi ha l'antic edifici del Banc d'Espanya (actualment Caixa de Catalunya). Al primer pis del monestir de Sant Joan de Jerusalem s'inaugurà el dia 2 d'abril de 1840 la Biblioteca Pública de Barcelona que més tard seria absorbida per la de la Universitat restaurada.

El 1837 s'havia restaurat la Universitat de Barcelona que Felip V, després de la Guerra de Successió, havia suprimit junt amb les de la resta de Catalunya per crear la de Cervera el 1717. Una RO de 1838 confiava les biblioteques públiques, creades el 1835, a les universitats. A Barcelona ja s'havia format una junta la missió de la qual era responsabilitzar-se de l'organització dels fons provinents dels convents suprimits i fer-se càrrec del govern de la Biblioteca Pública que, com ja hem dit, va obrir les portes l'abril de 1840.

Les lluites polítiques de l'època en dificultaren l'organització i li discutiren el patronat, i no fou fins a l'any 1847 que una RO la posà definitivament sota la tutela de la Universitat Literària. El 1871 en fou nomenat director Marià Aguiló, que fou qui el 1880 organitzà el trasllat al nou edifici actual de la plaça de la Universitat.

Foren quaranta-cinc anys de trasllats, reordenacions i fets revolucionaris que havien començat per exiliar els llibres de les seves biblioteques conventuals i que els van acompanyar quasi fins al moment d'arribar al lloc on encara romanen.

Després van venir uns períodes —certament massa curts— d'organització eficaç i racional, i uns altres —aquests sí que massa llargs— de deixadesa, incúria i inèrcia, amb culpabilitat tant de l'Administració, que no proporcionava els mitjans necessaris ni adequats, com dels funcionaris, molt sovint poc sensibles a la labor que tenien entre mans.

El resultat és que, als cent cinquanta anys de la restauració de la Universitat de Barcelona, i després de cent cinquanta-un de la desamortització dels llibres de les biblioteques conventuals, encara queden a la Biblioteca de la Universitat uns milers de volums que no sols no han estat mai catalogats, sinó que ni se n'ha fet l'inventari, molts dels quals provenen dels fons del 1835.

A mitjan segle XIX, Barcelona, com altres grans ciutats, era rica en

2. DURAN I SANPERE, A. *Barcelona i la seva història. L'art i la cultura*. Barcelona, 1975, p. 559.

convents, alguns dels quals —cosa ja no tan freqüent— posseïen biblioteques realment importants, les quals a l'hora de l'exclaustració, feia llarg temps que eren ja públiques per desig exprés dels benefactors que havien donat fons importants per constituir-les. Eren les dels dominicans,³ dels carmelitans descalços⁴ i dels franciscans.⁵

Villanueva, a les cartes 126-129 del seu viatge a l'església de Barcelona, dona testimoni d'alguns dels seus tresors.⁶

El ms. 1522 de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona és l'esborrany de l'inventari dels llibres procedents dels convents, redactat pels comissionats. Hi consta el detall de la procedència i del nombre de volums recollits de cada un dels convents. En destaca la biblioteca del convent dels dominicans de Santa Caterina —el convent de Sant Ramon de Penyafort—, amb 19.673 volums; la dels agustins calçats, amb 15.392; l'anomenada Biblioteca Mariana, del convent dels franciscans, amb 13.003, i la del convent de Sant Josep dels carmelitans descalços, amb 10.624. Junt amb els que provenien de la resta de convents i col·legis de Barcelona i d'algun de fora (el col·legi dels jesuïtes de Manresa, els cartoixans de Montalegre, els caputxins de Sarrià, els carmelitans dels Josepets de Gràcia, els benedictins de Sant Benet de Bages i els caputxins de Manresa —un total de vint-i-vuit convents—), sumen 133.918 volums. En destaquen la dels dominicans, per la seva quantitat —no exempta de qualitat—, i la dels carmelitans de Sant Josep, per la seva qualitat.

Aquest és el nucli més important, diguem-ne fundacional, de la Biblioteca de la Universitat. Al llarg dels anys se li han anat sumant nous fons, provinents de compra o donació. Per exemple, un lot de cinquanta manuscrits, els més antics del fons, procedents de Girona, probablement de la seva catedral, que el Sr. Aguiló comprà a un drapaire de Barcelona, que els anava a transformar en pasta de paper. Altres volums del fons antic porten un segell de goma amb la inscripció «regalado por el Gobierno», que ha fet diverses donacions importants a la biblioteca, com, per exemple, part de la biblioteca dels ducs d'Osuna i un lot considerable de gravats duplicats de la Biblioteca Nacional.

Un altre factor important de la història de la biblioteca —i aquesta vegada amb un saldo altament negatiu— és l'estat deficient de conservació dels fons actuals i la pèrdua irreparable de moltíssims exemplars que, per causa del mal estat, foren simplement alienats o llençats com a paper vell els anys trenta, en fer una reordenació i modernització de les instal·lacions.

Els comissionats que, després dels fets de 1835, sense esperar el desplegament de la legislació, havien treballat amb afany per salvar el més

3. BARRAQUER, C. *Las casas de religiosos en Catalunya durante el primer tercio del siglo XIX*, vol. II. Barcelona, 1906, p. 35-38.

4. *Id.*, vol. I, p. 499 i s.

5. *Id.*, p. 455.

6. VILLANUEVA, J. *Viage literario a las iglesias de España*, vol. XVII. Madrid, 1851, p. 167 i s.

possible de les biblioteques dels convents i aconseguiren reunir-ne la major part en el de Sant Joan de Jerusalem de Barcelona, van topar aviat amb problemes essencialment de caire econòmic i també amb una diversitat d'interessos —com ja hem esmentat— per obtenir la gestió de la biblioteca que s'havia de formar. Això fou la causa que molts llibres quedessin llarg temps amuntegats de qualsevol manera, sense ventilació i subjectes a les variacions climàtiques i higromètriques d'unes sales desmanegades. Fins que no es van resoldre els problemes relacionats amb la decisió de qui havia de gestionar la biblioteca i com calia afrontar-ne l'organització i el manteniment, passà massa temps, el suficient perquè els insectes i la humitat s'apoderessin d'una bona part del fons, que així va arribar en males condicions al nou edifici de la Universitat.⁷ L'any 1932 es volgué atacar de soca-rel el mal, que havia adquirit proporcions greus. S'instal·là una autoclau per desinfectar i desinsectar tot el fons que hom cregué que es podia salvar i s'eliminaren els volums considerats irrecuperables. De moment no s'ha trobat cap referència escrita que ens permeti conèixer l'abast real d'aquesta mesura tan dràstica. El llibreter barceloní Josep Porter diu que una trentena de camions carregats de llibres sortiren de la biblioteca de la Universitat cap al drapaire.⁸ A la biblioteca hi han quedat unes dues-centes cinquanta caps amb portades i alguna altra resta dels volums esmentats.

Aquests darrers temps —a més de començar la catalogació informatitzada del fons antic no catalogat— s'ha procurat inventariar, al més ràpidament possible, els milers de volums que al llarg dels anys han romàs arraconats en una barreja d'exemplars possiblement duplicats, els incomplets o els que es deixaren simplement de banda perquè tractaven de matèries que es creien poc interessants o ja suficientment representades a la biblioteca. De moment se n'han inventariat dotze mil volums. Preparant la nova —i esperem que definitiva— campanya d'inventari, en classificar els volums, s'ha trobat alguna sorpresa agradable. Per exemple, un parell d'incunables,⁹ algun manuscrit (no molt antic, però tampoc exempt d'interès¹⁰ i diverses edicions d'obres interessants o rares.¹¹

Un dels exemplars recuperats és l'edició incunable del breviari be-

7. SOLDEVILA, F., dir. *Un segle de vida catalana, 1814-1930*, vol. 1. Barcelona, 1961, p. 299.

8. Conversa del Sr. Porter amb l'autor l'agost de 1984.

9. GREGORI IX. *Decretales* [amb glossa, ed. Franciscus Moneliensis]. Venetiis, Jenson, 1481.

Breviarium secundum consuetudinem monachorum congregationis sancti Benedicti de Valladolid. Montserrat, Luschner, 1500.

10. *Causa pia pro puellis maritandis*. Girona, 1593.

Compendio de la vida del glorioso patriarca San Ignacio de Loyola. S. XVIII.

Geschichte der Familie von Beroldingen. 1806. [Dibuixos, fotografies, documents]. Rel·ligadura amb ornaments de metall amb l'escut de la família Beroldingen, amb corona comtal.

11. Per ex., un volum factici amb diversos plec amb peces literàries i històriques, impresos durant els s. XVI-XVII, sobretot a Barcelona.

nedictí, imprès l'any 1500 al monestir de Montserrat per Joan Luschner.

És rar que aquesta edició passés desapercibuda als ulls dels bibliotecaris que, amb competència, feren les primeres ordenacions dels fons de les biblioteques dels convents.¹² És un incunable certament tardà —acabat d'imprimir el 18 d'abril de 1500— però dóna fe de la seva raresa el fet que en aquell moment no se'n coneixia cap exemplar. No fou fins més tard que Conrad Ernst en descobrí un a la Biblioteca Provincial de Girona. Actualment, a més del de Girona, se'n coneixen dos exemplars incomplets, un a l'University Library de Cambridge i un altre a la Biblioteca Pública de Braga, a més d'aquest de la biblioteca de la Universitat de Barcelona del qual parlem, que li falten els preliminars, un full (el 68) i en té un altre de mutilat. La sorpresa de la troballa fou més gran encara en constatar que tenia els fulls de liminars que no corresponien a l'edició incunable, sinó a una de posterior que resultà ésser la de Montserrat, Rosembach, 1519, de la qual només es coneixia un full —el descrit per Norton al núm. 438 del seu catàleg—, que es troba relligat entre els liminars de l'edició incunable d'aquest breviari conservat a la Biblioteca Pública de Braga.

Aquests liminars consten de catorze fulls dels divuit que probablement devia tenir l'edició perduda del breviari benedictí de Montserrat de 1519. Els fulls conservats ens han arribat certament mal relligats. Els que falten serien la portada (f. 1) i el f. 8 i els f. 15-16. Tal com estan actualment al principi del breviari incunable —que fou enquadernat i restaurat probablement al s. XVIII— comença amb els fulls amb el calendari [1-6], tres fulls [7-9] amb les regles per trobar la lletra dominical, el nombre d'or, les concurrències, l'epacta i la indicció i un quadre de les festes mòbils, dos fulls [10-11] amb els índexs incomplets de les festes dels sants —conté una part de la lletra *s* i les lletres *t*, *u* i *z* i dels oficis del comú, els capítols de la regla de sant Benet que parlen de l'ofici diví i un gravat de sant Benet a tota pàgina i tres fulls [12-14] amb un quadre del que s'anomenaven les *històries*, les rúbriques del breviari i l'índex dels oficis dominicals.

L'ordre original dels liminars creiem que hauria de ser com segueix: un full de portada, que falta [1], sis fulls [2-7] de calendari, un full, que falta i devia ser blanc [8], tres fulls amb la regla d'or, etc., i el quadre de les festes mòbils [9-11], dos fulls amb el quadre de les *històries* i les rúbriques [12-13], un full amb el quadre de les rúbriques i el principi dels índexs amb el dels oficis dominicals [14, el full descrit per Norton], dos fulls, que falten, i que contenien segurament l'índex de les festes dels sants des de la lletra *a* a part de la lletra *s* [15-16], un full amb la resta de l'índex de les festes dels sants i els capítols de la regla de sant Benet

12. No té cap senyal de procedència. Pels textos manuscrits que conté es dedueix que prové de Barcelona —conté, per exemple, l'ofici de la Santa Creu, titular de la Catedral— i és molt probable que provingui del monestir de Sant Pau del Camp.

que parlen de l'ofici diví [17], i un full amb la resta dels capítols esmenats de la regla i el gravat a tota pàgina de sant Benet.

A continuació donem la descripció d'aquests liminars tal com probablement l'hauria presentada Norton en el seu catàleg, en cas que els hagués conegut:

438 [1519?] Litúrgia. Benedictins. Breviarium secundum consuetudinem monachorum congregationis sancti Benedicti de Valladolid.

8º [Coneguts només 14 fulls de liminars, sense signatura ni numeració, són probablement els fulls 2-7, 9-14 i 17-18 que formarien possiblement els quaderns [*]8, [**]10

13a: 35 línies, 115 x 87 mm. Tipus 65 G. Inicials llombardes.

[1 desconegut]; 2a: [vermell] KL2 lanuarius habet dies .xxxj. Luna .xxx. / Nox habet... [calendari]; [8 desconegut, probablement blanc]; 9: [negre] [vermell] C Regula ad inueniendum Literam dominicalem. Aureum nume / rum. Concurrens. Epata. Inditio. / [vermell] [negre] Anno dñi Millesimo quingentesimo decimo nono. Litera domi / nicalis fuit B...; 9b: col 1: [vermell] Dñice vacā. / int' nat' .τ. lxx [quadre de les festes mòbils]; 11b: [negre] [vermell] Regla cierta para saber siempre quando es la pascua: aunque / aya bisiesto. ...; 12a: col.1: [negre] In principio; col. 2: [vermell] Dos dias por andar de Julio. ... [quadre de les històries]; 12b: lín. 12: [vermell] Consuetudines generales ad sanctorale pertinentes. ...; 14b [negre] [vermell] C Registrum officio4: q̄ in hoc breuiario continentur [2 columnes, segueix fins al full 17a, falten els fulls 15 i 16]; 17b: [negre] C Sequūtur Capitula ex regula sanctissimi Benedicti / Abbatis patris nostri: nos circa diuinū officii / um accuratissime exhortantis...; lín.5: gravat de sant Benet amb bàcul, llegint la regla, 32 x 24 mm; 18b: Fuit vir vite venerabilis gr̄a Benedictus τ nomine. / [gravat en fusta: sant Benet amb la regla i bàcul entre monjos agenollats, amb un fons arquitectònic i una orla de plantes, flors, animals i figures humanes 113 x 77 mm].

És amb profunda satisfacció que oferim en homenatge a F. J. Norton aquesta petita troballa i la descripció dels liminars d'aquesta edició pràcticament perduda fins ara, de la qual hem pogut recuperar una petita testimoniança.